

VIGILIA

2009 / 7

Radnóti Miklós emlékezete

Babiczky Tibor, Cseke Ákos, Danyi Zoltán, Halmai Tamás,
Jász Attila, Sík Sándor és Vörös István írásai

Báthori Csaba, Izsó Zita, Szugita Hiszadzso, Turai Laura,
Uri Asaf és Miriam Van Hee versei
SZÉNÁSI ZOLTÁN: Tükör által. Vázlat Beney Zsuzsa költészetéről
Benedek Szabolcs és Mátyus Aliz prózája

Beszélgetés Fila Bélával

FEJÉRDY ANDRÁS: Magyar javaslatok a II. Vatikáni zsinatra

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Én, csak én	481
----------------	-------------	-----

RADNÓTI MIKLÓS EMLÉKEZETE

SÍK SÁNDOR:	Örvénynek az örvény (<i>vers</i>)	482
JÁSZ ATTILA:	hóhullásra hasonlít. Radnóta (<i>vers</i>)	484
VÖRÖS ISTVÁN:	Radnóti hiánya	485
BABICZKY TIBOR:	Töredék az útról és az identitásról	487
CSEKE ÁKOS:	Három miniatűr	489
HALMAI TAMÁS:	Együttlátók. Simone Weil és Radnóti Miklós	493
DANYI ZOLTÁN:	Nem csak a csendről	498

SZÉP/ÍRÁS

BÁTHORI CSABA:	Hajnali feltevések; Esti séta; Újabb átváltozás (<i>versek</i>)	500
URI ASAF:	kiváltságos; Ezékiel érezte; nem szűnhet meg, ha elnémul, akkor sem; a búzavirág nyugalma?; a takaró alatt (<i>versek</i>)	503
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	Tükör által. Vázlat Beney Zsuzsa költészetéről (<i>esszé</i>)	505
IZSÓ ZITA:	földszintes mennyország; az angyalok soha nem esznek (<i>versek</i>)	514
TURAI LAURA:	Tükör; Felhőfehérben (<i>versek</i>)	515
BENEDEK SZABOLCS:	A bolsi. Krúdy-remake (<i>novella</i>)	516
MIRIAM VAN HEE:	történet; iskolaudvar; téli táj vonatból nézve (<i>versek</i>) (<i>Lackfi János fordításai</i>)	526
MÁTYUS ALIZ:	Körülvettelek, ahogyan... (<i>regényrészlet</i>)	529
SZUGITA HISZADZSO:	Haikuk (<i>Terebess Gábor fordításai</i>)	532

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Fila Bélával	533
--------------------	--------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

HEIDL GYÖRGY:	A jelképestől a szó szerinti jelentésig: a kafarnaumi beszéd	543
---------------	--	-----

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

FEJÉRDY ANDRÁS:	Magyar javaslatok a II. Vatikáni zsinatra	548
-----------------	---	-----

KRITIKA

RÓNAY LÁSZLÓ:	Adósságaim	554
---------------	------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	556
---	-----

A 492. oldalon Radnóti Miklós kézírása, a 499. oldalon a fényképe

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

Fila Bélával

Fila Béla (1933) teológus, filozófus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának nyugalmazott dogmatikaprofesszora. Életútjának egyetemi tanári kinevezéséig terjedő áttekintése után egy következő beszélgetésben megkísérljük majd Professzor úr szellemi életének belső alakulását is bemutatni olvasóinknak.

Honnan forrásozott hivatása, szellemi érdeklődése? És hogyan alakultak a háború utáni, hivatásával kapcsolatos események?

Katolikus erdészcsaládból származom. Édesapám erdész volt. De a családukban kezdettől fogva, ahogy már a bátyáim is felnevelkedtek, mindenki értelmiségi. Mindegyik fiútestvérem, amint elvégezte az elemi iskolát, középiskolába, majd egyetemre ment. Ez az indítás a testvéreimnél is a természetükből fakadt; érdeklődő természetűek voltak, szellemi beállítottságúak. Ezt jelzi az is, hogy a családban két pap van. A szellemi problémákkal nem az egyháziasságon keresztül találkoztunk, hanem azok maguktól jöttek. Az egyháziasságot, érdekes módon, a szüleink képviselték. Egyházas módon voltak hívő emberek. Az egyháziasságot és a vallásosságot a szülőktől örököltük, de az értelmiségi érdeklődést, az értelmiségi tevékenységre irányuló vágyat már nem. Tanulmányaink és még inkább önálló, személyes indításunk alapján növekedtünk bele a szellemi környezetbe, és azon belül az értelmiségi tevékenységbe. Heten voltunk testvérek, öt fiú és két lány. Az öt fiúból ketten közgazdászok, egyikük természettudományi, ketten pedig teológus végzettségűek. Igazából értelmiségi munkát csak a két pap folytatott. Értelmiségivé tulajdonképp akkor lettem, amikor a tudományos bölcseleti evidenciát sajátos értelme és jelentése alapján fogtam fel. Tehát amikor nem azért tanultam, hogy egy bizonyos pályát elnyerjek, és abból eltartsam magamat. Amikor ez bennem így vetődött fel, a foglalkozást és a hivatást megkülönböztettem. Van olyan foglalkozás, amelyet hivatásszerűen űznek, és van olyan foglalkozás, amelyet kizárólag csak fizetség miatt. Az a pedagógus, aki csak fizetésért csinálja, igaz ugyan, hogy értelmiségi munkát végez, de a szó teljes értelmében nem értelmiségi. Valaki írhat, másolhat egy könyvet, de ha merőben pénzért csinálja — az tulajdonképpen csak egy foglalkozás. A pénz nem fő szempont, még ha mindennapi életben általában, amivel foglalkozunk, abból élünk. De a hivatásszerű foglalkozás, az más. Ilyen értelemben egy orvos akkor értelmiségi, ha a foglalkozását egy magasrendű érték szolgálatába állítja, és azért gyógyít — ezáltal hivatásává válik a foglalkozása. Mivel alapjában véve vallásos és jó szellemű családban nőttem föl, különbséget tudtam tenni a családon belüli, szellemi, vallásos légkör és aközött, ami kívül van, amit az újságok hoznak, ami a társadalomban zajlik. Már megkezdődött a hatalomátvétel, Rákosiéké. Erről

tudtunk, de megvolt a véleményünk családon belül, a családom minden tagjának. Az értelmiségi kör körülöttem érdekes módon vallásos szimpatizánsokból állt — hasonlóképpen gondolkodtunk. Úgy láttam, hogy abban az időben, jöllehet kemény és kegyetlen dolgok történtek a társadalomban, de mivel bennünket ez közvetlenül nem érintett — mondjuk, nem csuktak le senkit, nem fogtak el senkit az ismerőseink közül — bizonyos társadalmi védettséget élveztem a hasonló gondolkodású emberek között. Tudtuk, hogy mire kell vigyázni, s nem szabad provokálni. 1948-ban például a plébános felvitte az egyik pesti újságot a szószerkekre, ott kiteregette és megtámadta. Becsültük nagyon, de tudtuk, hogy ilyet nem lehet csinálni. Le is tartoztatták, el is vitték. Tehát a társadalmon belül volt egy szellemileg védett réteg, amelyen belül az ember megítélte az eseményeket és kialakította a saját véleményét, mindeközben pedig kifelé alkalmazkodott a külső törvényekhez. Mindszentyt 48 karácsonyán hősnak éreztük. Tudtuk, hogy általában véve nem mindenkinek adatik ez meg, csak akinek a helyzetével együtt jár. Az az érzésem, hogy 1948-ban olyan szellemi környezetben élhettem, ahol az egyháznak még nagyon sok tartaléka, szellemi ereje, értéke volt. Bizonyos területeken jól lehetett védekezni ez ellen az egyre inkább agresszíven támadó szellemmel szemben. Érdekes módon, az aktuális ügyek iránt immúnis lettem, részben a családi köröm, részben azoknak a társaságában, akik szemben álltak ugyan a rendszerrel, de külsőleg nem kerültek szembe vele. Ezeknek a véleménye megerősített, és ebben a körben szabadabban lehetett beszélni. Természetesen voltak olyanok, akikről sejtettük, hogy másképpen gondolkoznak — azokkal szemben bizony tartózkodtunk. Ha a családon belül akadt ilyen, akkor az illető világos különbséget tett aközött, hogyan gondolkozik a munkahelyén, és hogyan gondolkozik otthon. Mindebben a társadalmi skizofréniának van egy elviselhető határa és egy elviselhetetlen oka. Ha az ember tudatosan átlépi ezt az egyensúlyt, akkor őt hősnak tartjuk. Mindszentyt akkor és most is hősnak tartom, aki ezt a határt tudatosan át merte lépni. Tehát a védettségből és a rejtettségből kilépett a nyilvánosságra, és nyíltan szembekerült vele. Ilyenek sajnos kevesen, nagyon kevesen voltak, talán pár ezren. Mindszentyvel kapcsolatban, 18–19 éves koromtól mások véleménye hatott rám. Abban a környezetben, ahol én éltem, Mindszentyt becsülték és értékelték. Sőt, Mindszentynek politikai jelentősége volt, hiszen azt gondolták, köztük ő maga is, hogy majd visszaáll a régi rend, mivel a kommunizmus nem tarthat sokáig. Ez volt az alapállása, mert annyira nyilvánvaló volt már 1950-től kezdve, miután a szovjetek átvették a hatalmat, hogy ez igazságtalan, erőszakos és hazug rendszer. Csak az volt a kérdés, hogy ezt meddig tűrjük. Voltak, akik azt mondták, hogy nem tart sokáig. Voltak ilyenek, például az amerikai külpolitika, és ez benne volt a köztudatban. Mindszenty pedig azért érdekes, mert ő azoknak a jelképe, akik negatívan ítélték meg a kommunizmust, a rendszert, és azt mondták: mindez nem tarthat már sokáig. Azoknak adott hangot,

akik meg voltak győződve, hogy egy igazságtalan és erőszakos rendszer csak ideig-óráig tartható fenn. Ő ezt nyilvánosan ki merte mondani, jöllehet a társadalom nagyobbik része szintén kifejezte ezt, még ha csak belül is. Azok, akik személyes meggyőződésből vagy elkötelezettségből voltak szembenállók, azt hiszem, szintén áldozatok voltak. Ismertem számos olyan becsületes embert, aki szociális érzékenységből, szociális elkötelezettségből ezek mellé állt. Mert úgy látták, hogy a társadalom alsó, elnyomott rétegeit fel kell emelni. Mindszenty ereje abban áll, hogy tudatosan vállalta saját életének feláldozását egy ország erkölcsi és vallási megmentéséért. Tudatában volt annak, hogy a kommunizmus tönkre fogja tenni a magyarság lelkét, erkölcsi tájékozódását. Ez számára nyilvánvaló volt, de azt is tudta, hogy a hazugság kiderül. Az emberek nagy része tudta, hogy a kommunizmusnak nincs igaza, csak visszavonult és nem tudott, nem mert tenni semmit.

Papi, tanári hivatásával, szellemi alapállásának további alakulásában milyen belátások játszottak még közre?

Amikor családi körben 1949-ben bejelentettem, hogy pap akarok lenni, az egyik bátyám, aki a Földművelésügyi Minisztériumban volt vezető beosztásban és párttag is volt, azt mondta, hogy Szibériába fogok kikötni, mert most ez lesz a párt új stratégiája. Édesanyámat is győzködte, hogy beszéljen a fejemmel, mert Rákosi szerint a papság kérdése csak vagonkérdés. Nem tudom, hogy lehetett volna, de a levegőben benne volt ez is. Czapikék azt remélték, hogy a magyar állam mégis valami kapu a szovjetnek nyugat felé, tehát nálunk nem dugaszolnak majd be mindent. Én is végig kaphattam könyveket nyugatról, igaz, csak korlátozott számban. Ez, gondolom, magasabb szinten is így lehetett. Vagyis a szovjetek Magyarországon keresztül jutottak hozzá számos nyugati termékhez, eredményhez, gondolathoz. Ezért nyitva voltak tartva a kapuk, háromévente kiutazhattunk, 56 után már az is látszott, hogy itt nem lesz teljes kiirtás. Mondtam is többször a BM-eseknek, hogy a Magyar Kommunista Párt halálra ítélte a katolikus egyházat. A halálos ítélet ugyan megvan, de még nem hajtották végre. Ezt az ítéletet néha a fiók legmélyéről előveszik és meglengetik, aztán ismét elteszik. A hétköznapiak, az egyházi élet hétköznapijai mindettől jórészt függetlenek voltak. Vagyis kiszolgáltattuk a szentségeket, gyóntattunk, temettünk, szerény keretek között hitoktattunk. Tudtuk, hogy a kivégzést akarókon kívül vannak olyanok is, akár hatalomközelben is, akik ezt nemigen akarják. Akik a pártban is dolgoztak, de hívők voltak és késleltették a folyamatokat. A bátyám például. Volt rengeteg párttag-gyónóm, párttagok esküvőit rendeztem el, gyerekeiket kereszteltem. Meg voltam arról győződve, hogy ez a hazugság a végtelenségig nem tartható fenn. A halálos ítéletet vagy nem is akarják végrehajtani, vagy nem tudják végrehajtani, vagy még nem tudják, hogy mit is akarnak — ezt azért éreztük. Néha éles volt a helyzet, tűntek el emberek, de azt is tudtuk, hogy az itthoni hatalmat a szovjet szuronyok tartják életben. Azt is tudtuk, hogy Potsdam-ban több lehetőséget kaptunk annál, mint amit Sztálinék kiosztottak

nekünk. Azt gondoltam, hogy több generációnyi időbe telik, míg változik a helyzet, de abban hittem, hogy túléljük. Azt is tudtam, hogy Magyarország politikája külpolitikai kérdés. A hatalom kiszolgálói ugyanazok lettek volna Hitler győzelme esetén, mint így. XII. Piusztól eredt az a belátás, hogy vissza kell vonulni a sekrestyébe. A közélettől visszavonulva a családoknál, az otthonokban élni a hitünket. 58-ban végeztem a teológián, akkor szenteltek. Kikerültem Vecsésre. Persze, azért különlegesebben alakult ez, mert ötödik év után kerültem ki úgy, hogy váciak négyen voltunk, és az egyik kollegámnak a keresztapja volt a püspök, Kovács Vince. Ez a fiú elment Kovácshoz és azt mondta: „Ha a szemináriumban bennmaradunk, akkor mind-egyikünket bebörtönöznék.” Ezután kihelyeztek bennünket a pesti központi szemináriumból káplánnak, de úgy, hogy hatodévesek voltunk. Az történt ugyanis, hogy a kispapok fellázadtak a békepapi mozgalom ellen.

Saját alapállását milyennek ítélte a kommunista-szocialista hatalommal kapcsolatban?

Nem legitimáltam, semmiféle jelét nem adtam ennek, nem jártam békegyűlésre, sőt, indirekt módon mindig a veszélyesség határáig elmenve jeleztem, hogy nem tartozom közéjük. Konkrétan például: a prédikációban, mondjuk, utalhattunk az Evangéliumnak olyan értelmezésére, ami az istentelenséggel, az erkölcstelenséggel polemizál. Ez persze nem direkt, hanem indirekt ellenállás. Az indirekt ellenállást, ahol csak lehetett, mindenütt jeleztem. A csoportmunkában (mert mindig voltak csoportjaim) tudtam, hogy hol és hogyan lehet őszintén beszélni. Érdekes módon alakult a sorsom, hiszen három olyan személyt tudok, aki rám volt állítva, és mind a három illető jelentkezett nálam, hogy „Vigyázz, ha én ott vagyok, ne mondj olyat, ne csinálj olyat!” Az egyik diák volt. Hódmezővásárhelyen történt, ahol volt egy 40–50 tagú csoportom. Ott az egyiküket, egy fiatalot rám állítottak, de ő megvallotta nekem lelkiismereti alapon, hogy rám van állítva. A másik egy pap volt az egyházmegyei kerületemből. Eljött hozzám, és megmondta: „Rád vagyok állítva, vigyázz, mit csinálsz, mit mondasz, amikor én itt vagyok.” A harmadik illető megmondta nekem, hogy „párttitkárrá változva” időnként meg kell majd látogatnia engem. Állami emberekkel először a szemináriumban találkoztam. Zemplén György professzor ajánlott Szegedre tanárnak — ekkor aztán jöttek a belügyesek. Beültünk egy presszóba, ahol ők személyes síkon próbálkoztak, én pedig ideológiai vitát próbáltam inkább kezdeményezni. Ez a szegedi tanári kinevezésem előtt volt még. Próbáltam a baloldali hegelianusokról beszélni (*nevetés*), de ez csak egy darabig érdekelte őket. Látták, hogy nem vagyok gyakorlati beállítottságú, nem kell tőlem tartaniuk. Időnként a rektoron keresztül üzengettek. 1964-ben Zemplén püspök ki akart magával vinni Rómába, ekkor aztán megint jöttek a BM-sek, csapatostul. Ismét presszóba kellett menni. (*nevetés*) Azért oda, mert ott engem nem ismertek. Megmondtam azért finoman a véleményemet a politikáról, úgy példabeszédszerűen. Nem voltam azonban támadó. Vi-

gyáztam, nem akartam összeütközésbe kerülni velük. Okossággal próbáltam élni — önvédelemből. Nem tettettem, csak vigyáztam. Morálisan ki voltam tanítva Zemplén által, aki azt mondta, hogy a jogtalan támadóval szemben nem vagyok köteles teljes őszinteségre. Indirekt módon ezt nyilvánvalóvá is tettem. A kimenetelem előtt próbáltak rávenni, hogy egyes emberekről havonta egyoldalas jelentéseket írjak. Erre visszavontam a római kérvényemet. Utána Zemplén rögtön behívatott, és azt mondta, nem kell ezeket komolyan venni. Tekintsem az egészet semmisnek — gondolom, a háttérben ő is intézkedett. Így aztán mégis kimentem. Amikor visszajöttem, megint megkerestek, azonban ismételtén és állandóan elméleti ügyekkel foglalkoztam. Hegeliánusok (*nevetés*) és a többiek, de személyi ügyeket soha nem érintettem. Kineveztek a szegedi szeminárium prefektusának, mondtam a rektornak, hogy ebből baj lesz; aztán elintézték, hogy nekem ne kelljen békepapi ülésre mennem.

A szegedi szeminárium prefektusaként, filozófiatanáraként mégsem futott be hosszú pályát. Mi volt az oka a távozásának és mi történt ez után?

Szegeden egy kispapról kiderült, hogy spicli. Ráadásul az illető az Állami Egyházügyi Hivatal legfelső szintjéről jött. Felmentem a püspökhöz azzal, hogy ezt az embert el kell távolítani a szemináriumból. Ez a kispap nyilvánosan hangoztatta, hogy épp mikor megy az ÁEH-ba, hogy ott tárgyaljon velük. Beépített, cinikus ember volt. Beszéltem három püspökkel, az egyik beszélgetés utáni másnap a spicli bele-röhögött a képembe. Ez nekem már sok volt. Bezárkóztam a szobámba és egy álló napig csak Beethovent hallgattam. Aztán a legjobb barátomnak megmondtam, hogy tovább itt nem maradok; ez 1970 tavaszán történt. A spicli irányított, és én úgy éreztem, hogy ezzel kölcsileg nem lehet a szeminárium létét igazolni, a spicli bennmaradt a szemináriumban, később fel is szentelték. Aktívan részt vett a békepapságban. Aztán másnap este a rektor bejött a szobámba és azt mondta, hogy igyunk és tárgyaljunk. Azt állította, hogy azonnal ki fogják tekerni a nyakamat, ha itt protestálgatni kezdek. Mondtam neki, hogy kérni fogom kérni a felmentésemet, és kérni fogom az egyházmegye legegyszerűbb plébániáját. „Ha ezt nyilvánosan megteszed, kikészítenek és még papi munkát sem végezhetsz” — mondta a rektor. Írtam hát diszkréten egy levelet a püspöknek, amiben tájékoztattam a helyzetemről. Egy hét múlva jött egy ÁEH-s alkalmazott, és a szemembe nevetve mondja: „Hallom, Fila úr, nemigen szeret tanítani — hozzájárulunk, hogy papi munkát végezzen.” Azt hiszem, a veszélyesség határáig itt elmentem. Nagykőrösön aztán, érdekes módon, családi ismeretségek révén, végig tudtam, hogy szemmel tart a párttitkár, és azt is tudtam, hogy milyen információkat küld rólam évenként a főnökeinek. Többen voltak, akik rám voltak állítva, de azokkal szinte baráti kapcsolatban voltam, mert megmondták, hogy vigyázzak velük az előbbiek miatt. Nagykőrösön 1970-től 1985-ig dolgoztam. Az volt az érdekes, hogy olyan környezetben éltem, ami szintén védett volt. Csak időnként sodródott a veszélyesség felé, de végül is nem robbant fel. A védettség határait azok

a csoportok jelentették, akik a közösséget alkották. Mindig volt egy széles réteg, akikre lehetett támaszkodnom. Persze nekik is voltak nehézségeik, főleg az értelmiségieknek, azon belül is a tanítóknak, tanároknak. Nem volt egységes helyzet. Ritka volt, hogy az igazgató annyira ateista lett volna, hogy üldözzé a hívő tanárokat. A többi csak arra ügyelt — ez egy hallgatólágos megállapodás volt —, hogy a pedagógusai ne tartsanak fenn a pappal nyilvános kapcsolatot. Találkozhattak a pappal, csak ne derüljön ki. Esténként, vagy éjjel lehetett. Az igazgatók engedték a templomba járást, csak más helységbe menjenek a tanárok. Orvosok, ügyvédek, közigazdászok voltak még a látóköroében, közülük néhányal heti rendszerességgel is találkoztam. Ők részt vettek a város életében, volt közöttük párttag is. Tudták, hogy tőlem nem kell tartaniuk, s őszinték voltak velem. Szizofrén állapot, de jórészt ők viselték a kettősség pszichikai, társadalmi súlyát. Hívók lévén panaszkodtak nekem, hogy emiatt nem juthatnak előrébb a pályájukon, háttérbe szorították, vidékre helyezték őket — mindannyian Kecskemétre, vagy kistalvakba jártak ki misére. Igazi, meggyőződéses ateistával, kommunistával nem volt dolgom. Ha ilyenek akadtak is, nem engedtek közel magukhoz engem. Akikkel kapcsolatba voltam, azok így vagy úgy, de azt látták, hogy mi mindannyian egy közös történet kényszerhelyzetében vagyunk, és hogy meddig, azt senki se tudja közülünk.

A közéletből kivehette a részét, volt módja társadalmi életet élni?

Plébánosként láttam, hogy konkrétan mit is jelent papnak lenni az emberek között. A teológia szakmailag elzárt terület volt, csak házon belül dolgoztunk, aminek kifelé semmi jelentősége nem volt. A „politikai kudarc” után, amikor is el kellett hagynom a teológiát, kerülhettem közelebb a hétköznapi élethez. A hitvalló keresztényekkel, igaz, csak a templomon belül, közösségi keretekben lehetett foglalkozni, templomon kívül csak négy szemközt, vagy családi körben. Több olyan családi társaság volt, ahová rendszeresen el-eljártam. A vezető réteggel a közös tarokkozgatások révén tartottam kapcsolatot. Barátilag sok mindenről lehetett szó. Előzetesen nyilván bemérték engem, és olyannak láttak, akitől nem kell félniük. Persze nekem szerencsém is volt, mert a párttitkár felesége erősen vallásos családból származott, s emiatt tudtam róla, s ő is tudott rólam. Elmondták neki, hogy nem vagyok direkt módon rendszerellenes, nem kell tőlem félni, és így a minden évben az elküldött jelentésben az állt, hogy tőlem nem kell tartani, mert kifejezett rendszerellenes tevékenységet nem folytatok. Minderről a családi szálakon keresztül értesítve voltam. Az ünnepek kapcsán eleinte kértek a részvételre, de ezeket elutasítottam. Névnapiakra jártam, tarokkoztam, jártam családokhoz, még titkos keresztelők is voltak. A vezető réteggel kizárólag személyes szinten érintkeztem. Ezt az egészet kihívásnak tekintettem — a hétköznapiok kihívásának. Nem vagyok túl gyakorlatias ember, részben ennek köszönhető, hogy sikerült megúsznom ezt az egész rendszert. A másik ok, hogy nem kerestem a ha-

talmásokkal a kapcsolatot, vagy szövetséget. Igaz, felajánlották, hogy püspök lehetek. Ez még akkor volt, amikor Nagykőrösre kerültem, 1970-ben. 1980-ban aztán megint megkerestek a BM-ből. Éppen Rómából jöttem haza, ahová azért háromévente el-elmentem. „Szükség lenne magára a békemozgalomban” — mondták. Ketten voltak. Érdekes beszélgetés volt. Először dicsértek, aztán komolyan fenyegetőzni kezdtek. Erkölcsi és fizikai kinyírást is emlegettek, a papi munkától is eltilthatnak. Mondtam nekik, vagy azt mondják a főnökeiknek, hogy én alkalmatlan vagyok erre, vagy erőszakkal betesznek a mozgalomba. Ebben az esetben azonban én nem fogok tudni aludni és rövidesen tönkre is megyek. Ha ez a direkt céljuk, ám tegyék. Aztán elmentek. Ezek az éles helyzetek fel-felvillantak, de nem éleződtek ki soha. Káderjelentéseimben általában „használatatlannak” ítélték. Nem biológiai védekezés volt ez, de gyenge fizikumú emberként nem szerettem a pszichikai természetű feszültségeket. A hatalom, a pénz nem foglalkoztatott — egyedül a külföldi utakkal foghattak volna meg. Emiatt aztán rendszeresen be is hívtak a BM-be, de nem álltam kötélnek, azt mondtam, legfeljebb nem engednek ki. Összességében nem volt kapcsolatom a békepapsággal. Tudtuk persze, hogy kik tartoznak oda, hogy kik a spiclik. Azt is tudtam, hogy a kerületből melyik pap van rám állítva. A békepapságnak nem igazán volt kapcsolata a néppel. Egy-egy békepap négyszemközt elmesélte a történetét. Ezek többnyire erkölcsi jellegű zsarolásokkal indultak. Akiknek ágyasaik voltak, azokat nyilvános botránnyal fenyegették, mi ezt azonban tudtuk róluk e nélkül is. Persze a békepapok között is voltak különbségek. Voltak érdekemberek, akiket a hatalom izgatott. Voltak, akiket zsaroltak. Voltak olyanok, többnyire a felső vezetésben, főleg Budapesten, akikről úgy tűnt, hogy komolyan csinálták — hittek benne. Ezeknek az volt a fő érvük, hogy csak azért lehet Magyarországon hívőként, papként élni, mert a békepapok tartják értük is a hátukat. Különben csak vagon-kérdés lenne az egész. „A nyilvános jelenlétet is mi garantáljuk” — mondták. 1980-ban is, azon a fenyegetődzős beszélgetésen a BM és a Békebizottság keresett meg. Kértek, hogy lépjek be a Békemozgalomba és azt kapok, amit csak akarok, püspök is lehetek. Az előbbiekből tanulva azonban nem voltam hajlandó vezető szerepet vállalni. Ez után mondták azt a BM-sek, hogy rendben, de ha kinyitom minderről a számat, akkor elintéznak. Az elmérgesedő beszélgetés végén tehát megfélemlítettek, de aztán ennyi volt. Persze továbbra is számon tartottak. A hatalmasokat továbbra is kerültem, békepapi gyűlésekre továbbra sem mentem, de a város vezető rétegével továbbra is személyes kapcsolatban maradtam. Ezt lelkipásztori feladatomnak tekintettem. Sokuknak rendeztem például titokban a házasságát, és voltak igen jó papbarátaim is.

*Mi volt itt az egyház,
illetve az Ön tevés-*

Bennünket a múlt tartott meg. Szerintem azért vészeltük át ezt az egészet, mert hatalmas tartalékaink voltak, még a két háború közötti

időkből. A kereszténység benne volt az életben a legalsó rétegtől felfelé. Ereje volt ennek, az emberekben, az értelmiségiekben főként, erős szellemi alapok éltek. Ez a katolikus reneszánsz volt, ahonnan sokan táplálkoztak. Pauler Ákost, Brandenstein Bélát, Jánosi Józsefet, Horváth Sándort olvastak, hallgattak. Ez igen nagy erő volt. Prohászka, Bangha, Tóth Tihamér, és a többi lelki író, a lelkigyakorlatok, ez mind-mind a tartalék egy-egy alapelemét jelentette. Aki itt még számított, az mind a háború előtt kapta a műveltségét. Az általános liberális politika mellett erős katolikus önazonosság is kialakult. Takács József például hatalmas szellem volt, mi még hallgattuk őt. Őt is kidobták aztán, plébános lett. 1982-ben halt meg Adácson. Halász Piusz is hozta magával a háború előtti stabil alapokat. Megmaradt tehát egy még használható intellektuális 'nyersanyag'. Aztán jött, az 'ahogy lehet' szelleme. Valamikor, talán épp 1976-ban olvastam az Osservatoreban, hogy megkérdezték VI. Pált, miért is áll szóba a magyarokkal, miért fogadja a politikusokat, a békepapokat. A pápa azt felelte, hogy a kommunisták látszólag jól politizálnak, gyakorlatilag viszont nem tartják be a szavukat. Ebben a helyzetben a magyar egyházat úgy tekintik, mint egy sokgyerekes családban élő értelmi és testi fogyatékos, akinek mindene folyik. Az ünnepeken ennek a nyomorék gyereknek is terítenek és odaültetik a család asztalához. Tudta, hogy nem szabad a magyar egyház, és azt is tudta, hogy a kommunisták hazudtak, de meg volt róla győződve, hogy még mindig jobb fenntartani a hierarchiát, mint elveszteni ezt a gyereket. Én Magyarországon, eszterestől felfelé lelkiismeretileg elviselhetetlennek éreztem a vezetők helyzetét. Lelkipásztori stratégia nem volt, ki-ki élt úgy, ahogy tudott. Sok munka ment látszólag kárba, társadalmi hatásuk látszólag elhanyagolható volt. A kovász, igaz, hogy láthatatlanul működik, mégis van egy pont, ami alatt nem kel meg a liszt. Hiába van ott a kovász, ha a liszt olyan hideg, hogy nem tud megindulni a kelés. Olyan közömbösség volt, félelem, hogy ebben nem működhetek igazán hatékonyan a dolgok. Később Lukács László kért fel, hogy írjak a Vigiliába. Írtam is, Heideggerről, Gabriel Marcelről, másokról. Ez 1980 körül történt. Így, személyes vonalon kerültem be az értelmiségi közéletbe. Rendszeresen ugyan nem végezhettem ilyen munkát, de időnként lehetett ezt-azt megjelentetni. Nem voltam benne a Budapesten nyomokban felfedezhető szellemi közéletben. Tudatosan a periferián maradtam. Közben lassú fölengedést érezhattunk. Közvetve figyelmeztettek, hogy ezt, vagy azt ne csináljak. Korábban drasztikusan beavatkoztak, ekkor már csak figyelmeztetéseket kaptam, amelyek baráti társaságokon keresztül érkeztek. A nyolcvanas évek elején már meg lehetett kockáztatni egy-egy kisebb kirándulást is gyerekekkel, akkorra a légkör már nem volt olyan feszült. 1964-ben kimehettem Rómába. Takács József professzoromat (akit már korábban elmozdítottak) a végzésem után Gyöngyöspatán meglátogattam. Azt mondta, hogy én is azok közé tartozom, akik elárulták a magyar egyházat. „Nekünk itthon kilóg a fenekünk, te pedig Rómában lófrálsz.” El-

mondtam neki, hogy én lemondtam, nem akartam kimenni, de a püspököm, Kovács Vince határozott parancsára mentem ki Rómába. Erre megenyhült Takács, letegeződünk és meglett a béke. *(nevetés)* Itthon mindenki a személyi és a tárgyi körülményeihez képest így-úgy dolgozott. Ha ez még tíz évig tartott volna, akkor teljesen feléljük a tartalékainkat — már így is a végén jártunk. Már csak egy-két öreg, meggyőződéses katolikus szellem maradt. A mostaniak már belenőttek kicsit a félelembe. A legnagyobb dolog a szabadság, e nélkül a lélek teljesen elnyomorodik. Ezt az elnyomorodást állandóan láttam, a szellemi életben is. Nem születtek nagy művek, kivéve Pilinszkyt, aki a személyes szenvedéséből írt. A Rómából hazajött teológusok sem alkottak nagyot. Egy kulcsélmény jut eszembe: Várkonyi Imre főbádogpap 1968-ban összehívta a hivatalos fejeken kívül a Rómában végzeteket is a Teológia folyóirat ankétjára, és ott megkért bennünket, hogy jó lenne, ha íránk a lap számára. Legyünk a Teológia munkatársai. Én akkor felálltam és mondtam, hogy én most érkeztem Rómából *(nevetés)*, és elkezdtem a legújabb keresztény bölcseletet taglalni. „Szeretnék — mondtam — egy *Figyelő* rovatot indítani, ahol havonta ismertetnék egy-egy könyvet, bölcseleti problémát, ami nyugaton éppen aktuális.” Várkonyi Imre erre felállt és azt mondta: „Fila úr! Vegye tudomásul, hogy nem arról van szó, hogy azt írunk, amit szeretnénk, hanem arról, hogy havonta van 60 fehér oldalunk, amit nekünk nyomdafestékkal be kell töltenünk. Ehhez tartsa magát! Amit pedig külföldről hozott, arra nekünk nincs szükségünk.” Mondtam erre: „Köszönöm szépen! Megyek, majd tartok tíz tyúkot.” Kis körben aztán el is terjedt, hogy én Nagykőrösön tyúkokat tartok. Egyesek azt is tudni vélték, hogy annyi tyúkom van, ahány vezető. *(nevetés)* De ez nem igaz. Egy időben valóban — keserű iróniával — hirdettem, hogy megyek a Körútra tökmagot árulni, és majd tyúkokat nevelek, mert Magyarországon más értelmes dolgot nemigen lehet csinálni az egyházban. Amikor Nagykőrösre kerültem, az volt az alapbelátásom, hogy többé már nem leszek tanár. Arany János Tamburás Öreg Úr-ja lebegett a szemem előtt, aki a saját kedvére időnként dallamokat játszik. Azonban mindvégig foglalkoztam bölcselettel, teológiával. Zemplén György volt az, aki engem elindított Róma felé. Rómában akkor Philipppo Selvaggi volt a dékán. Licenciátus után hazajöttem, de Selvaggi üzent utánam, hogy miért nem doktorálok. Megírtam a munkát *Az emberi megismerés szakralitása Peter Wustnál* címmel, aztán kimentem és megvédtem. Felváltva kérdezgettek latin, olasz, német és francia nyelven. Évente azért tartottam rekollekciókat, koronákon tartottam előadásokat, ezekre készültem. Írtam néha cikkeket is.

Befejezésül, mintegy megelőlegezve egy későbbi, a rendszerváltozás utáni időről való beszélgetést, kérem,

Nagyon egyszerűen. 1985-ben Gál Ferenc nyugdíjba ment. A tanári kar néhány tagja eljött és megkért, hogy vegyem át a Dogmatika Tanszék vezetését. Rómában a Pápai Magyar Intézet növendékeként elsőként tettem le a doktori, laurea szigorlatot, de a dolgozat kinyomtatására sehonnan se tudtam pénzt szerezni. Ezt számon tar-

beszéljen arról, hogy az előbbiek fényében hogyan kerülhetett mégis a Budapesti Hittudományi Akadémia dogmatikaprofesszori székébe?

¹Két súlyos infarktus,
majd szívműtét.

tották. (nevetés) Gál Ferenc jött le először Nagykőrösre, és kért, hogy vállaljam el a tanári feladatot. Igyekezett meggyőzni, a saját szellemi magatartása alapján, amelynek a lényege az volt, hogy soha nem volt olyan kor, ahol ne lehetett volna tenni valamit, azok számára, akik tudtak és akartak tenni valamit. Váci Mihályt idézve beszélgettünk: „Mert nem hiszem, hogy ne lehetett volna / kitartó, csendes, hű forradalomban élni: / szeretni, hinni a világot / tenni valamit, mivel besugárzod. / Úgy hogy magadat naponta feláldozod, / ha mégoly kis dologra.” Utána jött még néhány kollégája, hogy meggyőzzön. Aztán az ÁEH-sok érkeztek, megfenyegettek és spiclinek akartak beállítani. Üzentem is Szennay Andrásnak, hogy tárgyaltan a kinevezésem. Lemondtam, aztán a tanári kar tagjai ismét lejöttek és megkértek, hogy vállaljam, s ne vegyem komolyan ezt az ÁEH-s ügyet. Szennay professzor is erre biztatott. „Ha a püspököm kinevez, akkor elvállalom” — írtam. Bánk József kinevezett, így elvállaltam. Utána senki sem keresett már a BM-től, csinálhattam, amit akarok. Persze szellemileg továbbra is magányosnak éreztem, érzem magam. A pesti szellemi életben nem találtam fogódzókat. 1985-től befelé fordultam, mert készültem a jegyzeteimmel. Beültem Rómában, Bécsben és Innsbruckban dogmatika előadásokra, hogy lássam, mit és hogyan csinálnak. Aztán feldolgoztam az ott vásárolt könyveket, és elkezdtem tanulva tanítani. Közben megírtam a saját dogmatika jegyzeteimet. Kezdttem volna visszatérni a közéletbe, de aztán megbetegedtem.¹ Alapjában persze visszahúzódnó típusú vagyok, töprengő alkatú. A fő gond az volt, hogy én igazából skolasztikusként indultam, de 85-ben éreztem, hogy a skolasztika (főleg Rahnert ismerve) már úgy nem él, hogy azt magától értetődően lehessen közvetíteni. Váltanom kellett, mert láttam, hogy a skolasztika csodálatos dolog ugyan, de már nem meggyőző és nem életszerű. A franciák nagy dogmatikája, aztán Walter Kasper és a többi német hatott rám, s ez pszichikailag sem volt könnyű időszak. A skolasztika érvényes, de túl kell lépni rajta, valamiféle felülmúlás (*Überwindung*) révén. Egyedül kellett ezt a csatát megvívni, akkoriban senki nem volt körülöttem, talán most már lenne. Sokáig tétoztam, aztán beindult. Schneiderék munkája ismét megerősített igazamban: a biblikus megalapozás, a történeti szempont, a dogmatörténet, a hermeneutika be kellett, hogy épüljön a képbe. Spekulatív dogmatika kell, Heidegger mentén. Ebben aztán Rahner és tanítványai nagyon sokat segítettek. 1959-ben írtam az első oldalt Heideggerről. Teilhard de Chardin, Balthasar is sokat segítettek az értelmiséggel való párbeszédemben, többet, mint Rahner, talán a pozitív tudományossággal folytatott párbeszédük miatt. Összességében azért a nagykőrösi munkát tartom a legpozitívabbnak.